

Rudolf Brajčić

BITAK I BIT

Razlikovanje biti (esencije) i egzistencije u ograničenim bićima dijeli skolastike u dva tabora: tomistički i suarezijanski. Radi se o temeljima njihovih sistema. Tomisti zastupaju *stvarnu* razliku između biti i njezine egzistencije, a suarezijanci samo *logičku* (rationis). Predstavnici tih dviju škola uvijek su o tom pitanju vodili oštre rasprave, a što ih danas ne vode, to treba više pripisati nekom zatišju u filozofiji uopće nego smirivanju spomenutih frontova.

Pitanje se, međutim, ne tiče samo skolastike. I filozofi izvan škole prisiljeni su baviti se njim, bar indirektno, ukoliko između egzistencije i (ograničene) biti brišu svaku razliku.

Prema Spinozi ograničena bića samo su razni *načini* (modi) neizmjerne supstancije, a ne neka samostojna bića. Prema tome, nema smisla govoriti o nekom ograničenom biću koje bi bilo sastavljeno iz biti (esencije) i egzistencije, pa bi kao takvo bilo kontingentno (slučajno). To je panteizam koji sve divinizira i irifinitizira.

I prema Hegelu je sve samo jedan »Apsolut« ili samo jedna »apsolutna ideja«. Ta ideja postizava puni svoj razvitak i savršenost proizvođači i očitujući se kroz razne nužne *momente*. Ti su nužni momenti doduše ograničena bića, ali nužna i istovjetna s »apsolutnom idejom« u razvoju. Stoga u njima nema razlike između esencije i egzistencije.

Sartre doduše izričito postavlja i-azliku između »egzistencije« i »esencije«, ali tako da ograničeni čovjek isključuje neograničenog Boga. Čovjek je u svom korijenu posve *neodređena* egzistencija, pa zato i apsolutna sloboda. Ovdje se Neograničeni stješnjava u granice ograničenosti pa problem o ograničenju neograničenog bitka otpada.

Hartmann raspravlja o egzistenciji i štostvu (Dasein, Sosein), ali im ne pridijeva nikakve važnosti na metafizičkom planu. Oni doduše otkrivaju ograničenosti, ali ne zahtijevaju neograničeno biće. Neograničeno biće je ograničeni čovjek ukoliko je etički autonoman, i na taj način *apsolutan*. I ovdje je Neograničeni stisnut u granice (finitizam).

Nietzsche je protagonist finitizma. Čovjek je konstituiran kao ograničeno biće. To je i nadčovjek, samo što se taj uzdiže nad općenitog čovjeka i postizava neku neizmjernost u reduktivnom smislu na temelju vječnog cirkuliranja (ewige Wiederkehr) i dionizijskog elementa. Problem razlikovanja esencije od egzistencije ni tu ne nalazi mjesta.

Je li Rilke finitist koji sve svodi na ograničen, **zemaljski** život, ili ostavlja otvorena vrata u neizmjernost — nije jasno.

Prema nekima nije jasno ni da li se prema Heideggeru može doseći neizmjerni bitak. Ako se bitak odnosi prema čovjeku korelativno, a čovjek je ograničen, bitak biva zarobljen ograničenošću čovjeka.'

Sve se, dakle, izvan škole svodi na jedno, bilo na neizmjerno (infinizam) bilo na ograničeno (finitizam). Škola priznaje neizmjerno biće (Boga) i uza nj ograničeno biće (stvora), ali joj nije lako da jasno izloži strukturu ograničenog stvorenog bića, odnos između esencije i egzistencije toga bića.

Mi ćemo ovdje najprije ukratko izložiti tomističko mišljenje, prema kojemu je ograničeno biće sastavljeno od biti i egzistencije kao od dva stvarno različita metafizička počela, i suarezijansko mišljenje, prema kojemu je između biti i egzistencije u ograničenom biću samo logička razlika (rationis). Nakon toga ćemo iznijeti svoje gledanje.

/. Tomističko i suarezijansko mišljenje

1. a) Sv. Toma je u ovoj stvari jasan, iako se suarezijanci s tim ne pomiruju praveći razliku između Tome i tomizma. U djelu *De ente et essentia* (0 biću i biti) piše: »Sve što ne ulazi u pojam biti ili štostva (quidditas), to dolazi izvana i sjedinjuje se s biti; nijedna se, naime, bit ne može pojmiti bez svojih pripadnih dijelova. Svaka pak bit ili štostvo može se pojmiti, a da se tim ne sazna da li postoji ili ne... Jasno je, dakle, da je bitak nešto drugo od biti ili štostva.«[^]

Na ovaj tekst primjećuju da se bitak doduše ne nalazi u *mogućoj* biti, ali da spada na *ostvarenu* bit. Odgovaraju da se ne radi o tome da li jedna ostvarena bit može biti bez egzistencije, nego da li je ta egzistencija stvarno isto što i bit u *ostvarenom* ograničenom biću.

Mi bismo na Tomin dokaz drukčije odgovorili. Tom bismo pak odgovoru htjeli utrti put jednom napomenom.

U svim našim sudovima pojavljuje se kopula »je«. Zanimljivo je ustanoviti da se taj »je« u nekim sudovima daje zamijeniti riječju »znači« (significat), dok u drugim sudovima to **ne** ide. Tako npr. umje sto »čovjek je razumna životinja« možemo reći »čovjek *znači* razumnu

[^] Za ovaj pregled usporedi J. B. LÖTZ, *Ontologia*, Herder, Freiburg 1963, brojevi 377—382.
- *De ente et essentia*, c. 5.

•/ivotinju«. Ta je mogućnost prisutna i u pitanjima. Umjesto da pitamo: Sto je čovjek? — posve lijepo možemo upitati: Što znači čovjek?

Takvu nam je zamjenu nemoguće učiniti u nekim drugim sudovima. Kada o Petru, koga gledamo kako trči, kažemo da je čovjek, ne možemo to isto izreći i ovako: Petar znači čovjeka koji trči. Petar, naime, koji trči ne znači čovjeka nego *je stvarno* čovjek koji trči.

Iz primjera već vidimo razliku: *esencijalni* sudovi kojima se izriče definicija stvari ili elementi definicije lako podnose zamjenu kopule »je« s riječju »znači«. To su analitički sudovi u kojima je subjekt apstraktan. Egzistencijalni sudovi, u kojima subjekt n»je apstraktan nego konkretan, te zamjene ne trpe. Prvima se stvar poima u logičkom redu, a drugima se stvar saznaje u redu egzistencije. S prvima je nemoguće dodirnuti red opstojnosti, jer se odnose na red misli, iako je u njima možda zapretan pojam kontingentnog bitka.

Stoga valja u svjetlu te napomene pripaziti, da li je opravdano argumentirati: Nijedna se bit ne može pojmiti bez svojih pripadnih dijelova. Svaka pak bit može se *pojmiti*, a da se time ne sazna *da li postoji* ili ne. Jasno je, dakle, da je egzistencija nešto drugo od biti.

Ne brka li taj dokaz redove skačući iz reda misli i poimanja u red opstojnosti (iz pojmiti u stvarno egzistirati), iz reda kopule »znači« u red egzistencijalne kopule »je« (egzistira)?

Da bi taj dokaz bio valjan, morao bi glasiti ovako:

Ne može se znati što *znači* jedna bit (pojmiti jednu bit), a da se pritom ne saznaju svi pojmovi i pojmovni dijelovi *koji tome značenju* pripadaju. Može se pak znati za svaku bit što ona znači, a da se pritom ne sazna da li pojam *kontingentne* egzistencije pripada njezinom *značenju ili* ne.

A to je nešto drugo nego ono. Ali tko može reći da na pojam čovjeka spada pojam *kontingentne egzistencije*? Na koji način na nj spada, to treba protumačiti.

b) Na drugom mjestu Toma piše: »Svaka stvorena supstancija sastavljena je od moći (potentia) i čina (actus). Očito je, naime, da je samo Bog svoj bitak (suum esse) kao onaj koji postoji po svojoj biti ukoliko je bitak njegova supstancija, što se o nikom drugom ne može reći. Subzistentni bitak može da bude samo jedan, kao što i subzistentna bjelina (albedo) može da bude samo jedna. Treba, dakle, da svaka druga stvar bude biče sudjelovanjem u bitku (participative), tako da u njemu bude drugo supstancija koja sudjeluje u bitku (participans esse), a drugo sam bitak, koji supstancija ima sudjelovanjem u bitku (*esse participatum*). Svaki pak sudionik (participans) odnosi se prema onome što sudjelovanjem dobiva (participatum) kao moć prema činu. Zato se supstancija bilo kojeg stvora odnosi prema bitku kao moć prema činu.«¹

No, pitaju suarezijanci, mora li supstancija biti različita od bitka u kojem sudjeluje? Što ako se bitak može ograničiti izvana Božjom stvaralačkom snagom? Tada bismo imali bitak unutar određenih gra-

¹ Quodl., 11, a. 20.

nica, tj. bitak određene biti, a da ta bit ne bi ograničavala bitak nego bi s njim bila istovjetna.

Međutim, Suarezu se odgovara: ništa se ne može ograničiti izvana što nije svedivo u granice iznutra imanentnim počelima.[^]

2. Već se iz prigovora može nazreti Suarezova misao. Na pojam ostvarene biti spada egzistencija. Kada se, stoga, pita kako se ostvarena bit razlikuje od egzistencije, Suarez odgovara: samo logički (ratione).

Suarez stvar razlaže ovako:

Onaj bitak (esse) po kojem bit stvorova formalno egzistira pravi je bitak ne samo biti nego i egzistencije (esse exsistentiae), po kojem i sama egzistencija egzistira. Kada kažemo da bit **jest**, želimo reći da bit stvarno egzistira. To ne bismo mogli reći kad ono **jest** ne bi značilo aktualno egzistenciju (exsistentia in actu exercito). Ono, dakle, **jest** ili **biti** također je bitak (esse) egzistencije (esse exsistentiae), a nije samo bitak biti. No, ako je isti bitak (esse) ostvarene biti i ostvarene egzistencije, tad je ostvarena bit i ostvarena egzistencija stvarno isto.

Nadalje, bitku (esse) ostvarene biti pridijeva se sve što se pridijeva bitku (esse) ostvarene egzistencije. Tako je npr. bitak (esse) ostvarene biti vremenit. No i bitak (esse) egzistencije vremenit je, a ne vječan. Isti je, dakle, bitak (esse) biti i egzistencije ili ostvarena bit i ostvarena egzistencija u stvorenom biću su jedno te isto.

Konačno, Bog ne stvara dva bitka (esse) nego jedan, po kojem se ostvaruje i bit stvorene stvari i njezina egzistencija. Ako je jedan bitak (esse) stvorene stvari i njezine egzistencije, tada su ona i njezina egzistencija jedna, a ne dvije stvari. Ne razlikuju se stvarno, nego samo logično (ratione).-'

Vidi se da Suarez tretira paralelno bit i egzistenciju. I jedna i druga mogu biti zamišljene. I jedna i druga mogu se nalaziti u stanju objektivne mogućnosti, još neostvarene. Ostvaruju se pak, i jedna i druga, *istim bitkom* (esse) kojim bivaju **ostvarena** bit i **ostvarena** egzistencija. Kao takve ne mogu se razlikovati kao dvije stvari, kao dva bića, nego samo logički (ratione), kao jedan bitak (esse) pod dva različita vidika.

2. Egzistencija i esencija kao dva počela

Lötz se trudi oko pomirenja dviju navedenih sentencija. On razlikuje najprije *egzistenciju i štostvo* ograničenog bića. Egzistencija je ono što dobivamo kao odgovor na pitanje *da li je* biće ograničeno, tj. da li ograničeno biće *postoji*. Štostvo je ono što dobivamo kao odgovor na pitanje *što je* ograničeno biće. Po *egzistenciji* ograničeno biće smješta se izvan mogućnosti u red stvarnosti, a po *štostvu* ono je što jest i ono po čemu se razlikuje od ostalih bića. Egzistencija i štostvo stječu se neposredno iz iskustva i nisu ništa drugo nego **dva različita vida** istog bića. Utoliko Suarez ima pravo.

« Vidi V. REIWER SJ, *Ontologia neu Metaphysica generalis*, Roma 1921, str. 41–54.

ã *Melaph.*, Disp. 31, sect. 4, 1–7.

No, osim egzistencije i štovstva u stvorenom biću treba razlikovati bitak (esse) i bit, do kojih se dolazi metafizičkim ispitivanjem. *Bitak* (esse) ne znači samo stvarnost, činjenicu da neko biće postoji, nego znači puninu bitka koja je po sebi neizmjerena. Bit ukoliko stoji nasuprot bitku ne znači bitni sadržaj bića nego subjektivnu pasivnu moć ili moć da primi bitak (esse). Mjera te moći određuje modus bitka (essey koji se u pojedinim bićima ostvaruje. Prema tome, bit ne znači ništa drugo nego ne-bitak i njegovu granicu.

Tako shvaćeni bitak (esse) i bit predstavljaju *metafizička počela* ograničenog bića. Bit ne egzistira prethodno i nezavisno od čina bivstva (actus essendi), prema kojem stoji koordinirana kao njegova granica, a niti je to potrebno za vršenje ograničenja bitka. Dovoljno je da *sna-goni* čina bivstvovanja i *skupa s njim* egzistira. Kada sv. Toma govori o stvarnoj razlici u ograničenom biću, misli na bitak i bit kao na metafizička počela ograničenog bića, koja se ujedinjaju kao čin (bitak) i moć (bit kao granica).

Tako je između tomista i suarcizijanaca zapra\o posrijedi neki ne-sporazum.^

Mi ne bismo htjeli sasama osporavati Lotzu navedene distinkcije, ali bismo ipak htjeli postaviti par pitanja kao most za iznošenje našega gledišta.

Prvo, malo je teško *egzistenciju* i *štovstvo* ostaviti u iskustvenom ledu. Istina, do njih dolazimo iz iskustva i oni su, ukoliko su ostvareni, nešto konkretno. No ukoliko za njih kažemo da su *dva različita vida* iste stvarnosti, čini se da ih ipak dižemo na metafizičku razinu. Samo se, naime, na metafizičkoj razini mogu razlikovati vidovi jedne te iste stvarnosti.

Drugo, teško je pojmiti da bit znači samo granicu bitka, a da ništa pozitivno ne govori o bitnom sadržaju ograničenog bića, budući da na pitanje o biti ograničenog bića uvijek dajemo kao odgovor njegov bitni sadržaj. Mi ne bismo htjeli zaniijekati da bit predstvalja granicu bitku, ali bismo htjeli da se još bolje razjasni kako bit kaže sadržaj bića i ujedno granicu bitku.

Stoga ne bismo htjeli inzistirati na razlici parova *egzistencija-što-stvo*, *bitak-bit*, (esse-essentia), nego krećemo drugim putem.

^ . Naš put

Stavimo najprije preda se temeljnu viziju u kojoj stvar, kad se stavi u odnos prema raznim terminima, pokazuje razne kvalitete (vlastitosti). I to sve na temelju same sebe. To znači da stvar posjeduje u sebi kao temelju svoje vlastitosti. Ona im je temelj iz kojega se formalno rađaju.

Prema toj viziji bitak (esse) kao stvarnost pod apsolutnim vidom sadržava u sebi temeljno sve biti, kao što linija u sebi kao temelju skriva »najveću kratkoću između dvije točke«. Ako bitak (esse) stavi\mo u odnos prema granici, on se pokazuje neograničenim i ograni-

¹ J. B. LOTZ, *Ontologia*, nn. 370—374, 390.

čenim (esse infinitum et finitum), kao što se, postavljen u odnos prema porijeklu, pokazuje »o sebi« i »od drugoga«. Ukoliko se pak pokazuje ograničenim, utoliko pokazuje da u sebi sadržava bezbrojna ograničena bića. Bitak stavljen u odnos prema granici ukazuje nam se kao spektar najrazličitijih biti. On je i materijalni bitak, i ljudski i sasvim duhovni bitak.

Bitak kao takav ne apstrahira od biti kao što rod apstrahira od vrsne razlike, nego kao što stvar apstrahira od svojih vlastitosti među sobom različitih, ali s bitkom kao svojim temeljem najuže povezanih. Zato biti ne kontrahiraju bitak kao što vrsna razlika kontrahira rod, nego samo pokazuju na raznolikost koja se u bitku (esse) kao temelju nalazi.

Bit nije formalno bitak (esse), kao što ni »najveća kratkoća« između dvije točke nije formalno *ravna* crta. Niti se bit nalazi u bitku (esse) kao razumnost u ljudskoj naravi. Razumnost spada na apsolutni sadržaj čovjeka. »Najveća kratkoća« ne spada na apsolutni sadržaj ravne crte. »Najveća kratkoća« je transcendentalni odnos koji ima svoj temelj u ravnoj crti.¹ Ni biti ne spadaju na apsolutni sadržaj bitka (esse). One su transcendentalni odnosi bitka (esse) prema granici uopće. I ukoliko su ti odnosi na temelju samoga bitka, biti su u bitku kao u svom transcendentalnom temelju i izvoru.

To treba posebno naglasiti. Dok su, naime, bdtni dijelovi u biti kao njezini sastavni dijelovi, biti nisu u bitku (esse) kao njegovi sastavni dijelovi, nego su u njemu kao što je odnos u svom temelju. Tako se, uza svu raznolikost, fundamentalno nalaze sve u njemu, iako se formalno s njim ne identificiraju. Treba imati na umu tu *dijalektiku* bitka (biti različit od biti i ujedno sve biti u sebi sadržavati) da bismo mogli uravnoteženo izraziti vezu biti s bitkom. Moramo reći da bit i bitak nisu dvije apsolutne stvarnosti. Bit izriče odnos bitka prema mogućoj granici. Bit je sam bitak (esse) u odnosu prema granici uopće.

Budući da je bit s jedne strane ograničena, a s druge strane se nalazi u bitku kao temelju transcendentalnog odnosa, treba reći da se i sama ograničenost i određenost biti skupa s njom nalazi u bitku (esse) kao temelju. Iz toga proizlazi da je problem ograničavanja bitka nečim izvan bitka zapravo pseudoproblem. Ograničenost u raznim varijantama, u tolikim koliko ima biti, prisutna je, eto, u samom neograničenom bitku, ne, dakako, po formalnom identitetu, nego fundamentalno, kao što su biti u bitku fundamentalno.

Uz dijalektiku bitka (biti različit od biti i ujedno sve biti sadržava\ ali u sebi) treba naglasiti i *dinamiku* bitka. Premda su biti u njemu samo fundamentalno, kao u svome temelju, one formalno iz njega niču (pullulant) čim se nasuprot bitku postavi granica općenito kao termin.

Što to znači za *konaturalnost* naše spoznaje, kojom u svakom egzistencijalnom sudu bitak stavljam pred granicu, na ovom mjestu ne raspravljamo. Samo bismo htjeli naglasiti da možemo govoriti o dinamizmu naše spoznaje, o njezinoj dijalektici i o njezinoj urođenoj kona-

¹ Redovito se ka/c da je *biće* sastavljeno od *bitka* i *biti*. Nije li ispravnije ono predstavljanje prema kojemu je biće SLibjeit Icoji *ima bitak* i *bit*, a *bitak* je apstraktni pojam za biće. Dakako da *biće* ima i bit kao što linija uz ravnoću ima i najveću kratkoću. No time najveća kratkoća ne ulazi u sastav linije.

Luralnosti, a da ne pribjegavamo binomu bitak — bit kao dvama različitim metafizičkim počelima, koji se među sobom odnose kao akt i potencija.

Većem razumijevanju onoga što smo rekli može pridonijeti rješavanje eventualne slijedeće poteškoće:

Prema rečenome bit ograničenih bića je bitak u odnosu na granicu. Prema tome, na bit ograničenih bića spada bitak, što znači da te biti moraju *nužno* egzistirati. Biće, naime, na čiju bit spada bitak (esse), nužno egzistira.

Odgovor: Na bit ograničenih stvari spada doduše bitak, ali ne bitak u apsolutnom smislu, nego bitak u relativnom smislu, u odnosu, naime, aa granicu. Bitak pak u relativnom smislu nije nuždan nego *kontingentan*. Može se ostvariti, ali se ne mora ostvariti. Zato za ograničenu stvar možemo znati što je, a da ne znamo da li jest.

Zaključak

Pošto smo iznijeli tomističko i suarezijansko mišljenje o razlici esencije i egzistencije, upozorili smo na oprez pri dokazivanju stvarne razlike među njima te smo iznijeli svoje mišljenje.

Prema našem mišljenju razne biti nisu ništa drugo oego sam bitak (esse) u odnosu prema granici. Biti nisu formalno bitak. One ne spadaju na aposlutni sadržaj bitka. One su transcendentalne relacije bitka koje imaju u bitku svoj temelj.

Iz toga smo izveli da je bitak (esse) dijalektičke naravi: on je formalno različit od biti i ujedno sve biti u sebi sadrži; da je bitak dinamična stvarnost: biti iz njega kao fundamenta formalno proviru; da je problem ograničavanja bitka nečim izvan njega zapravo pseudo-problem.

SEIN UND WESEN

Zusammenfassung

Nachdem die thomistische und suarezianische Doktrin über die Distinktion zwischen Essenz und Existenz dargelegt wurde, fordert der Verfasser zur Vorsicht bei der Beweisführung für eine reale Distinktion auf und bringt dann seine eigene Meinung.

Nach der Meinung des Verfassers sind verschiedene Wesen nichts Anderes als das Sein selbst (esse) in bezug auf seine Begrenzung. Wesen ist kein formales Sein, es kommt nicht dem absoluten Seinsinhalt zu. Das Wesen ist vielmehr eine transzendente Relation des Seins, die im Sein ihren Grund hat.

Daraus leitet er die dialektische Natur des Seins ab: das Sein ist vom Wesen formal verschieden und zugleich enthält in sich alle Wesen; das Sein ist eine dynamische Realität: die Wesen entspringen formal aus ihm als ihrem Grund; das Problem der Seinsbeschränkung durch etwas dem Sein Äusseres ist eigentlich ein Pseudoproblem.